

Розвиток толерантності як активної життєвої позиції зростаючої особистості

Євгенія ВИШНЕВЕЦЬКА,

вчитель англійської мови

Взаємини на основі толерантності – обов'язкова умова співіснування у сучасному світі. Ідеї толерантності опановуються різними суспільними інституціями багатьох розвинених країн, оскільки розглядаються як підґрунтя взаєморозуміння, довіри між державами, збереження миру на Землі. У цьому контексті актуалізується проблема запровадження ідей толерантності в життя. Утвердити їх в людській свідомості, поведінці зростаючої особистості можливо, вважає О.В. Безкоровайна, лише за допомогою освітньо-виховної системи, використання засобів педагогіки толерантності [1].

Школа є відображенням процесів, що відбуваються в суспільстві. Її мета – не лише навчити й виховати дитину, а й сприяти її цілісному розвитку як особистості. Найгострішою проблемою сьогодення вважається культура спілкування, з огляду на що актуалізується питання виховання толерантної особистості. Запровадження ідей толерантності має розглядатися як у площині «учень–учень», так і у відносинах «учитель–учень» і «учитель–учитель», «учитель–батьки».

У Декларації принципів толерантності зазначено, що для мирного співіснування у світовому суспільстві повинні проводитися відповідні наукові дослідження, в яких вивчаються проблеми взаємоповаги і взаєморозуміння різних спільнот [5]. Загострення соціальних, етнічних, конфесійних відносин у багатьох країнах та політичної ситуації в усьому світі актуалізують означену проблему. До того ж, зважаючи на складний історичний період розвитку України, постає необхідність вивчення питання формування толерантного світогляду особистості ще в шкільні роки.

Аналіз конкретних проблем соціальних взаємин потребує чіткого визначення сутності та основних аспектів толерантності, можливостей реалізації її ідей під час виховання, навчання і розвитку школярів. Завдання будь-якого цивілізованого суспільства – не лише теоретичне осмислення проблеми толерантності, а й створення реальних соціальних й освітніх програм, які можна використати у повсякденному житті – як у сфері педагогіки, що впливає на формування світогляду людини, так і у сферах культури, релігії, політики і права. Толерантність є життєво важливою умовою існування сучасного суспільства.

Поняття «толерантність» походить від латинського *tolerantia*, що означає терпіння, від французького *tolerant* – терпимий. Тому в словниках цей термін тлумачиться як синонім «терпимості». Значення цього терміну закріплене й у Декларації принципів толерантності, проголошеній ЮНЕСКО 16 листопада 1995 р. У ній вказується: «1. Толерантність означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм

самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможливорює досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру. 2. Толерантність – це не поступка, поблажливість чи потурання. Толерантність – це передусім активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Толерантність у жодному разі не може бути виправданням посягання на ці основні цінності. Толерантність повинна виявляти кожна людина, групи людей та держави. 3. Толерантність – це обов'язок сприяти утвердженню прав людини, плюралізму (в тому числі культурного плюралізму), демократії та правопорядку. Толерантність – це поняття, що означає відмову від догматизму і абсолютизму, утвердження норм, закріплених у міжнародно-правових актах у галузі прав людини» [5].

Отже, проаналізуємо наявні підходи до розуміння феномена толерантності та виховання толерантної особистості. У Доповіді ЮНЕСКО «Освіта для XXI століття» зазначено, що освіта протягом всього життя має будуватися на таких засадах: навчитися пізнавати; навчитися робити; навчитися жити разом; навчитися жити.

Зазначимо: вихованню молоді на засадах гуманності й толерантності приділялося багато уваги ще у працях давніх філософів. Прикладом є праці

філософів Давнього Китаю, Греції і Риму (Конфуцій, Сократ, Платон, Аристотель, Квінтіліан). Пізніше ці ідеї наслідували відомі титани педагогічної науки Я.А. Коменський, І.Песталоцці, А.Дістервег, Л.Толстой, К.Ушинський, В.Сухомлинський, Ш.Амонашвілі.

Відомий педагог-гуманіст В.Сухомлинський зазначав, що духовний розвиток людини починається з розвитку в неї різноманітних почуттів. Вони зміцнюють волю і розум, визначають ставлення людини до себе, природи, праці, інших людей; людина стає цікавішою та оригінальнішою. А тому треба вчити дітей любити, поважати, співчувати й уміти висловлювати ці почуття. Це не менш важливо, ніж учити грамоти, письма і лічби [12].

Сучасні вчені О.Асмолов, Л.Байбородова, В.Беляєва, В.Глебкін, М.Ковальчук, М.Магура, Г.Погодіна, М.Рожков, Г.Солдатова, Л.Федоренко, Л.Шайгерова, О.Шарова, О.Щеколдіна також розробляють методичні рекомендації з формування толерантності у школярів.

Дослідниця О.В. Безкоровайна визначає толерантність як уміння краще розуміти себе та інших людей, контактувати, взаємодіяти з ними без примусу, виявляти повагу й довіру. Вона наголошує, що для цього важливо сприймати дитину не критично, а з оптимізмом, вірою в її природні можливості, успіхи. Терпиміше, поблажливіше ставитися до помилок, поведінки учнів як до вікового процесуального явища, що згодом минеться [1].

Західноєвропейські та американські вчені вважають толерантність важливою умовою подолання конфліктів та знаходження компромісів як на рівні окремої родини, так і світового розвитку, і тому активно вивчають це поняття. Зокрема, С.Мендус, Б.Єлмонд, М.Дамита, М.Ворнок, П.Рікер, А.Кара-валльо, Г.Фітцджеральд, Р.Драу, В.Нейган, К.Хілл вважають толерантність однією з провідних соціальних цінностей та обов'язковою умовою особистого і суспільного розвитку.

Вітчизняна наука також має філософські дослідження, присвячені вивченню окремих аспектів толерантності. Цією проблемою займалися О.В. Швачко, Ю.А. Іщенко, О.В. Тягло, Є.І. Бистрицький, І.В. Жадан та ін. Зокрема, Ю.А. Іщенко вказує, що толерантність як норма практично-моральної свідомості має стати основою світогляду людини та її внутрішнього світу [8]. І.В. Жадан наполягає на тому, що саме толерантні відносини з іншими є тим чинником, що сприяє становленню культури в людині, розкриває схильність до відповідальної поведінки, відкритості, формує необхідність сприйняття іншого, його відмінностей і особливостей як моментів цілого, сприяє визначенню соціальності як позитивного явища [6].

Як наголошує В.М. Гамідов, толерантність передбачає і гарантує терпиме ставлення в суспільстві до багатоманітності думок, поглядів, потреб та інтересів. Толерантність виступає суспільство-утворювальним елементом, базується на повазі до свобод особистості, є основою демократії. Глобальність

різноманітних зв'язків у сучасному світі та світових відносин потребує виявлення терпимості не лише стосовно власних співгромадян, а й до всіх інших. Необхідним є толерантне ставлення до всіх людей, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак [4].

Український дослідник Є.І. Бистрицький, констатуючи кризу класичного та модерного підходів до проблеми толерантності, робить висновок про те, що на тлі наявних конфліктів і взаємонепо-розуміння у суспільстві дискурс толерантності набуває все більшої актуальності, стає найважливішою умовою максимально демократичного вирішення можливих суперечностей у сучасному світі, означає можливість ситуації паралельного існування з усім інакшим. Цей учений наголошує на важливості врахування культурного світу індивідів, тобто локального способу буття людей, їх повсякденного життєвого світу, який максимально визначає їх поведінку та зв'язки в суспільстві – особисті переживання, розуміння сенсу життя, почуття страху [2].

Як вважає О.В. Швачко, толерантність набуває ознак нового напрямку загальної педагогічної теорії і практики, завданнями якого є: дослідження процесів виховання й освіти різних вікових груп; створення умов саморозкриття і самореалізації особистості; формування особистої відповідальності кожного за свої дії та вчинки [13].

Формування толерантної особистості неможливе без набутків психологічної науки, особливо гуманістичної психології, адже саме вона забезпечує знання про особливості розвитку та формування людської особистості. П.А. Сорокін акцентує на ідеях гуманістичної теорії особистості (А.Маслоу, К.Роджерс), згідно з якою основна потреба людини – в самоактуалізації, прагненні до самовдосконалення і самовираження. Вона виражається у таких характеристиках особистості як: прийняття себе та інших людей такими, як вони є; піклування про благоустрій інших людей, а не лише забезпечення власного щастя; налагодження з оточуючими людьми, нехай і не з усіма, доброзичливих, особистих взаємовідносин; відкрита і чесна поведінка в усіх ситуаціях; почуття гумору [10].

Дослідження аспектів толерантності в сучасних умовах дає змогу Л.О. Бобовніковій зробити такі висновки: по-перше, толерантність є багатоаспектним поняттям, що розглядається та вивчається різними науками: психологією, філософією, політологією, соціологією тощо; по-друге, толерантність є важливою умовою знаходження компромісів у міжособистісних та міжгрупових взаємодіях; по-третє, формування та актуалізація толерантної свідомості індивіда та суспільства є необхідністю та умовою розвитку кожної особистості та сталого суспільства в цілому [3].

Як вважає О.В. Безкоровайна, навчитися жити разом означає розуміти іншого й відчувати взаємозалежність; здійснювати загальні проекти й бути

готовими до врегулювання конфліктів в умовах поваги цінностей плюралізму, взаєморозуміння, миру; усвідомлювати потреби й погляди інших людей і реалії життя; знати й цінувати інші культури; осягати значення свободи поглядів; вміти володіти культурою спілкування навіть у тих ситуаціях, коли є принципові розходження; бути зацікавленим у спільному пошуку найприйнятнішого розв'язання життєвих проблем; сприяти взаєморозумінню з іншими учасниками взаємодій; дотримуватися взаємоприйнятих норм і правил [1]. Американський педагог-гуманіст Дороти Нольтена на основі психолого-педагогічних спостережень зробила висновки, на які варто зважати під час розроблення основних шляхів виховання толерантності у зростаючого покоління. Найважливішими серед них є такі: 1) якщо діти живуть в умовах ворожнечі, вони вчать насильства; 2) якщо діти живуть із визнанням особливостей інших людей, вони вчать дружельюності; 3) якщо діти живуть в умовах толерантності, вони вчать толерантності.

Слушними є зауваження О.В. Безкоровайної, яка зазначає: щоб досягти певних результатів у виховній роботі, спрямованій на формування толерантної особистості у площині «учитель–учень», педагогу необхідно взяти до уваги такі положення: сприймати дитину такою, яка вона є; поважати особистість учня; за жодних обставин не принижувати гідності дитини; пам'ятати: кожен має право на помилку, кожен має право на свою думку [там само]. Вчителі – це та модель, відповідно до якої учні формують своє розуміння світу дорослих особистостей, їх спілкування, взаємодію.

На базі Школи гуманітарної праці у навчальну та виховну практику впроваджується *технологія формування толерантного ставлення до соціальних цінностей і оточуючих людей*. Ця технологія має декілька етапів.

По-перше, це накопичення інформації про те, що таке толерантність, її типи і види, дослідження змісту та історичного розвитку цього феномена. Цьому сприяють проведення семінарів, «круглих столів», дебатів, диспутів для старших школярів, учителів та батьків, а також бесід, конкурсів малюнків, рольових ігор для молодших школярів.

По-друге, формування позитивного ставлення щодо означеного феномена й особистісних якостей, таких як співчуття, емпатія, альтруїзм. На цьому етапі створюються й розглядаються типові проблемні ситуації, що можна розв'язати, виявляючи толерантність. Це копітка, спільна робота учнів, вчителів і вихователів над створенням толерантної атмосфери у процесі навчання і виховання. Особливе значення в роботі педагога має його вміння переконати учня у важливості соціальних цінностей, норм і правил, заохотити його до їх дотримання.

На цьому етапі вважаємо доцільним обговорювати толерантну поведінку не лише українською, а й англійською мовами. Для цього використовуємо онлайн-джерела світових новин, які надають

можливість долучитися безпосередньо до важливих подій, висловити свої погляди на них і зрозуміти, що на сьогодні толерантність – це проблема не лише окремої країни, а й світу в цілому. Під час обговорення поряд із розвитком навичок іншомовного спілкування виявляються особливості мислення, мови, реакцій, поведінки; традицій, звичок, ритуалів (сімейних і позасімейних); стилю спілкування; вірувань і переконань; домагань і прагнень; форм вираження внутрішнього світу. Одночасно визначаються точки дотику з іншим/іншими. Як зазначає Р.С. Немов, на самому початку, можливо, деякі погляди будуть незрозумілими, цілі – неясними, реакції – дивними, дії – підозрілими. І лише з часом, унаслідок безпосереднього спілкування з людиною/групою, вважаєш їх логічними й виправданими, але тільки за умови відсутності в них порушення норм моральності, соціальних правил і цінностей [9].

По-третє, відбувається формування толерантності як людської чесноти та невід'ємної складової цілісно розвиненої особистості. Це перехід від етапу пасивності, від простого співіснування до етапу активності, спільної участі, кооперації, взаємодії. Тижні злагоди, акції милосердя («Допоможи бідним пережити зиму», співпраця з волонтерськими організаціями), допомога ветеранам, благодійні концерти на підтримку героїв АТО, дітей, чії батьки загинули під час військової операції на Сході України, а також тих, котрі проживають у дитячих будинках, сумісні благодійні спектаклі наших вихованців з акторами Херсонського обласного академічного музично-драматичного театру ім. Миколи Куліша – це ще не повний перелік спільних заходів дітей, учителів, батьків та міського управління освіти, до проведення яких наш навчальний заклад ставиться надзвичайно відповідально.

Толерантність пов'язана саме з активністю, вчинками. П.Сорокін зазначає, що терпимість зазвичай плутають з пасивним утриманням від дії, хоча толерантність може потребувати досить серйозного внутрішнього зусилля, часто набагато серйознішого, ніж потрібно для відкритих дій [10]. Г.Зіммерль – один із перших європейських соціологів, який звернувся до аналізу конкретних взаємодій між людьми, – визначав тактовність як складову толерантності, що полягає в обмеженні індивідуальних бажань там, де цього вимагають права інших [7].

Основні завдання таких форм виховної роботи з учнями, вважає О.В. Безкоровайна, полягають у тому, щоб допомогти їм зрозуміти й відчути межі толерантної поведінки, знайти критерії, що визначають її допустимість у тому чи іншому випадку, розвивають здатність до критичного аналізу, самостійність мислення, соціальні сприйняття [1]. Активну участь у цих заходах беруть батьки наших вихованців, які своїм особистим прикладом наголошують на повазі до людських відмінностей, турботі про членів сім'ї, товаришів і найближчої спільноти, на відповідальності перед собою й усім людством, довірі і громадянській гідності.

На початку і в процесі реалізації технології формування толерантного ставлення до соціальних цінностей і оточуючих людей вчителі розробляють анкети для виявлення наявного рівня толерантності до навколишнього середовища у групі та його поступового змінення, щоб простежити результативність втілення означеної технології.

Отже, з'ясовано, що розвиток толерантних взаємин школярів і їх становлення як цілісних особистостей пов'язані з їхнім включенням у середовище школи як у особливий соціальний простір, для якого характерними є соціальна й культурна структурованість, наявність ключових осіб (педагогів, батьків), значне зростання інформаційних потоків пізнавального й загальнокультурного характеру. Толерантність – це людська чеснота, якої треба навчати, виховувати не лише теоретично, а й особистими вчинками. Це не поблажливість, це активна позиція людини, яка не може залишатися байдужою. Толерантність визначається як ключова цінність суспільства. Вивчення специфіки світогляду, поведінки особистості і складних міжособистісних відносин в учнівському та молодіжному середовищі має стати важливим кроком у становленні оновленого толерантного суспільства і вирішенні проблем майбутнього країни, її соціально-культурного відродження.

Література

1. *Безкоровайна О.В.* Виховання толерантності як важливий фактор реалізації особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці / О.В. Безкоровайна // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2007. – №34. – С. 53–58.
2. *Бистрицький Є.К.* Конфлікт культур і філософія толерантності / Є.К. Бистрицький // Ідея культури: виклики сучасної цивілізації. – К., 2003. – С. 3–11; С. 77–96.
3. *Бобовнікова Л.О.* Толерантність як фактор становлення сучасного українського суспільства / Л.О. Бобовнікова // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія Філософія. – 2004. – 261 с.
4. *Гамідов В.М.* Толерантність як прояв світоглядної свободи особистості / В.М. Гамідов // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури. – 2005. – №51.
5. *Декларація* принципів толерантності. Прийнята на XXVIII сесії Генеральної конференції держав членів ЮНЕСКО (25 жовтня – 16 листопада 1995 р.). – Париж: ООН, 1996. – С. 176.
6. *Жадан І.В.* Політична освіта: соціально-психологічні чинники формування толерантності підрастаючого покоління / І.В. Жадан // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – К., 2002. – №5(8).
7. *Зиммель Г.* Общение. Пример чистой, или формальной, социологии / Г.Зиммель // Социологические исследования. – 1984. – №2. – С. 170–178.
8. *Іщенко Ю.А.* Толерантність як філософсько-світоглядна проблема / Ю.А. Іщенко // Філософська і соціологічна думка. – К. – 1990. – №4 – С. 44–55.
9. *Немов Р.С.* Психологія / Р.С. Немов. – М., 2003. – Т. 1. – 688 с.
10. *Сорокин П.А.* Человек. Цивилизация. Общество / П.А. Сорокин // Общ. ред., сост. и предисл. А.Ю. Соколова; Пер. с англ. С.А. Сидоренко. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.

11. *Степанов О.П.* Як виховувати толерантність? / О.П. Степанов // Народна освіта. – 2001. – №9. – С. 91–97.
12. *Сухомлинський В.О.* Як виховати справжню людину / В.О. Сухомлинський // Виб. твори в 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.2. – С. 147–416.
13. *Швачко О.В.* Толерантність як психолого-соціальний феномен / О.В. Швачко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – Н., 2001. – №2. – С. 154–170.

Анотації

Євгенія ВИШНЕВЕЦЬКА

Розвиток толерантності як активної життєвої позиції зростаючої особистості

У статті проаналізовано наявні підходи до розуміння поняття толерантності українських і зарубіжних науковців. Визначено важливість ідей толерантності як складової цілісного розвитку особистості у шкільні роки. Запропоновано форми та методи виховання толерантної свідомості на прикладі досвіду Школи гуманітарної праці м. Херсона.

Ключові слова: виховання толерантності, толерантна свідомість, цілісний розвиток особистості учня, технологія формування толерантного ставлення до оточуючих людей, ключові цінності суспільства, світоглядна позиція індивіда.

Евгения ВИШНЕВЕЦКАЯ

Развитие толерантности как активной жизненной позиции подрастающей личности

В статье проанализированы существующие подходы к пониманию понятия толерантности как украинских, так и зарубежных учёных. Определена важность идей толерантности как неотъемлемой составляющей целостного развития личности в школьные годы. Предложены формы и методы воспитания толерантного сознания на примере опыта Школы гуманитарного труда г. Херсона.

Ключевые слова: воспитание толерантности, толерантное сознание, целостное развитие личности ученика, технология формирования толерантного отношения к окружающим людям, ключевые ценности общества, мировоззренческая позиция индивида.

Eugeny VYSHNEVETSKA

Development of tolerance as to active vital position of growing up personality

The article analyzes the existing approaches to the understanding of the concept of tolerance either by Ukrainian or foreign scholars, identifies the importance of tolerance as an integral component of the holistic development of the individual during the school years, proposes forms and methods to bring up tolerant consciousness on the experience of Kherson School of Liberal Arts.

Keywords: tolerance upbringing, tolerant consciousness, holistic development of the individual, tolerant attitude forming technology, the core values of society, the world view of the individual.